

TENDINȚE DE IMPLEMENTARE A EDUCAȚIEI PROSPECTIVE ÎN SISTEMUL DE ÎNVĂȚĂMÂNT – FACTOR DETERMINANT AL DEZVOLTĂRII SOCIETĂȚII

Viorelia LUNGU, doctor, conferențiar universitar

Universitatea de Stat din Tiraspol

Rezumat. Odată cu ritmul accelerat al schimbărilor s-a pus accentul pe problema educației prospective. Dezvoltarea tehnologiilor informaționale a evidențiat necesitatea de a lua decizii întemeiate, luându-se în considerare nu doar consecințele situației trecute sau exigențele situației prezente, ci și implicațiile acestor decizii în timp și în viitor.

La nivel internațional se observă o tendință de a se axa pe *planificarea anticipativă și detaliată*, producând într-o manieră centralizată, pe termen lung, *previziuni fezabile pentru educație*. În acest sens, la nivel național, se prezintă un șir de documente oficiale în vederea optimizării și planificării procesului educațional, din considerentul că modul de dezvoltare a lumii contemporane este legat, în mare măsură, de modul în care educația poate să satisfacă cerințele acestei dezvoltări.

Cuvinte-cheie: prospectiv, școala viitorului.

PRACTICES AND TRENDS OF IMPLEMENTATION OF PROSPECTIVE EDUCATION IN THE EDUCATION SYSTEM AS DRIVERS OF SOCIAL DEVELOPMENT

Summary. Due to the accelerating modern changes a particular emphasis has been placed on the prospective education. The development of informational technologies has highlighted the need to make decisions, taking into account not only the consequences of the past situation or the demands of the present one, but also the implications of these decisions in time and in the future.

Internationally, there is a tendency to focus on pro-active and detailed planning, producing in a centralized manner, long-term projects feasible for education. In this respect, nationally, a series of official documents to optimize the educational process are presented, on the grounds that the way of development of the contemporary world is tied largely to how education can meet the requirements of this development.

Keywords: prospective, school of the future.

Schimbările geopolitice majore din ultimii ani și conștientizarea nevoii de dezvoltare justă și durabilă, evidențiază problema globalizării și a efectelor ei. Unele țări au fost preocupate de perfecționarea sistemelor de educație, astfel încât acestea să fie în pas cu tendințele de dezvoltare socio-umană și tehnico-științifică. În acest sens, ritmul accelerat al schimbărilor prezintă necesitatea axării pe domeniul prospectiv al educației.

Începând cu mijlocul sec. al XX-lea, s-a pus accent pe: problema educației prospective (Gaston Berger); educația prospectivă caracterizată prin orientarea spre viitor (Robert Dottrens, sfârșitul sec. XX); anticipare în învățământ (J. Botkin).

Termenul *prospectiv*, introdus de filosoful francez G. Berger [1. p.11] spre sfârșitul sec. XX, semnifică inițial o atitudine, caracterizată prin necesitatea de a lua decizii întemeiate, luându-se în considerare nu doar consecințele situației trecute sau exigențele situației prezente, ci și implicațiile acestor decizii în timp și în viitor.

Cercetări care abordează diverse aspecte prospective au fost realizate în domeniul *planificării, afacerilor, studiilor de mediu, economiei* [17], *politicii*. Problematika acestor cercetări se referă la analiza situației prezente și a încercării de a anticipa consecințele din aceste domenii. Acest fapt a determinat că tendințele de cercetare prospectivă, în special, în domeniul tehnologiei, sunt prezente. Cercetătorul John McHale face previziuni privind dezvoltarea tehnologiilor informaționale (pentru anii 1975-1980 – posibilitatea de a pune informația scrisă de mână în computer, televiziunea digitală; pentru anii 1981-1990 – comunicarea prin internet, televiziunea tridimensională, telefonía digitală) în lucrarea „*The Future of the Future*”, editată în anul 1969.

Transmiterea și menținerea viziunii dezvoltării durabile și orientării prospective, de la personalitățile implicate în deciziile politice la beneficiarii educației, a generat aplicarea unor tactici și strategii moderne, care, în scurt timp, devin practici internaționale.

a) Tendințe la nivel internațional

Secolul al XXI-lea este caracterizat de „*inovație la nivel mondial*” în toate domeniile: *cultură, economie, tehnologie și în viața socială și personală*. Procesele de inovare globală sunt însoțite de accelerarea dezvoltării în toate aspectele sociale, astfel accentuând contradicția dintre ritmul de dezvoltare a culturii societății și a personalității.

La începutul sec. al XXI-lea, în SUA, apare conceptul de „*școală a secolului 21*” (școala de viitor) [12]. „*Școala viitorului*” presupune crearea unor condiții pedagogice necesare pentru punerea în aplicare a teoriei gândirii critice și introducerea, în acest scop, a modelelor educaționale inovatoare, inclusiv, a celor orientate spre creativitate individuală.

Conștiința schimbării globale și necesitatea cooperării internaționale au determinat semnarea de convenții și declarații, inițierea de campanii promovate de organizații internaționale: ONU, UNESCO, OECD, OSCE și Consiliul Europei. Printre cele mai cunoscute documente internaționale pot fi menționate: *Agenda 21, Cap. 36: Promovarea educației, a conștientizării publice și formării* – Conferința ONU pe probleme de mediu și dezvoltare, Rio de Janeiro – 3-14 iunie 1992; *Declarația Educației Globale de la Maastricht* – Congresul Educației Globale, Maastricht – 15-17 noiembrie 2002; *Decada ONU a Educației pentru dezvoltare durabilă 2005-2014*, Planul internațional de implementare, ianuarie 2005.

Aceste documente subliniază importanța educației ca modalitate de abordare, înțelegere și explorare pozitivă a problematicii lumii contemporane, în baza definirii acesteia ca practică socială, ca proces de dezvoltare individual și colectiv, ce facilitează transformarea și auto-transformarea, vizând schimbarea. În acest sens, învățământul din Europa explică ideea și încurajează toți cetățenii cu capacități intelectuale, indiferent de mediul lor social și economic, să-și continue studiile, în special, în învățământul superior. Politica de promovare a studiilor se bazează pe metacogniție în formarea și împlinirea

personală, ce determină coeziunea socială și progresul cultural, precum și faptul că o forță de muncă cu înaltă calificare este o condiție necesară pentru susținerea competitivității pe piața globală.

O practică interesantă și valoroasă pentru dezvoltarea societății a fost aplicată în Spania, Suedia și Finlanda, în care obiectivul principal a fost dezvoltarea și restructurarea sectorului non-universitar pentru a răspunde necesității economice: *formarea continuă a specialiștilor în domeniile tehnologiei și comerțului*.

În Spania, procesul de descentralizare este pe cale să fie finalizat, iar implicarea comunităților autonome în planificare au pus accentul pe caracterul anticipativ [18, cap. 7.3]. Iar în Suedia și Finlanda, se practică *planificarea anticipativă și detaliată*, activitate desfășurată de către autoritățile centrale, axate pe nevoile și expectanțele locale, în conformitate cu prioritățile stabilite. În acest caz, viziunea de ansamblu este exprimată prin intermediul soluțiilor tehnice, diversificate în raport cu specificul local [18, cap. 7.3]. Totodată, Suedia menționează explicit dificultatea de a produce, într-o manieră centralizată, pe termen lung, *previziuni fezabile pentru educație*. Practica suedeză se axează pe modul în care viitorul este planificat și orientează spre preferințe deliberate pentru un sistem de monitorizare, cu evaluarea permanentă a rezultatelor obținute. Practica evaluării rezultatelor este una proprie modelului suedez, aspectele *educației prospective* fiind axate pe conceptul dezvoltării durabile [18, cap.7.3].

În același timp, Danemarca confirmă necesitatea *planificării strategice* pe o perioadă de 10-15 ani pentru majoritatea domeniilor, chiar dacă se conștientizează dificultatea de a obține previziuni credibile pe termen lung. Prognozarea pe termen lung necesită competențe, calificări în domeniu, având în vedere schimbările rapide pe piața internațională a muncii [18, cap. 7.3]. Din aceleași considerente, odată cu implementarea reformelor, Ministerul Educației Cercetării și Culturii din Luxemburg planifică *extinderea continuă și reforma sectorului de învățământ superior* [18, cap. 7.3]. Printre cele mai reprezentative exemple al acestei tendințe este, cu siguranță, *Direction de la Programmation et du Développement (DPD)* din Franța. Aceeași practică se evidențiază și în Portugalia, cu *Departamento de Evaluar, prospectiva e planeamento (DAPP)*.

Anticipările în procesul educațional sunt atribuite în toate cazurile politicilor de dezvoltare educațională. În acest context are loc descentralizarea și acordarea de autonomie la nivel local, accentul fiind pus pe departamente specializate capabile să asigure identificarea necesităților din educație și planificarea anticipată. Drept exemplu sunt țările: Finlanda, Suedia și Marea Britanie [15, p.14], conduse de departamente, la diferite niveluri sau sectoare ale învățământului, care validează *sistemele viitoare ale educației* (educația școlară, învățământul superior, educația adulților, educația internațională, educație pe tot parcursul vieții etc.). În aceste departamente sunt discutate diverse teme ce țin de problemele educaționale, printre care și necesitatea de a forma competențe orientate spre viitor. Această bază comună reprezintă un prilej pentru

schimbul de informații și de experiență între statele membre cu privire la practica educațională, evidențierea punctelor forte, a tendințelor și rezultatelor proceselor de *planificare anticipativă*.

În mediul internațional, *planificarea anticipativă* este adesea asociată cu cuantificarea și extrapolarea tendințelor. Astfel, în Belgia, *planificarea anticipată* în învățământul superior își propune atât asigurarea calității predării-învățării-evaluării, internaționalizarea programelor, cât și proiecții statistice cu privire la dezvoltarea și planificarea numărului de instituții.

În Rusia, o societate de tranziție, se discută despre școala viitorului cu accent tehnologizat. Actualmente în Rusia există tendința de dezvoltare a două tipuri de școli [13]: „elitistă” și „de muncă”. Cel mai probabil *școala de elită* este necesară pentru a dezvolta noi tehnologii [14]. În unul din proiectele de cercetare și dezvoltare a învățământului, cercetătorul rus А. Шильман propune un șir de obiective printre care:

- reducerea substanțială a discrepanței dintre cererea reală și oferta educațională;
- orientarea școlilor la necesitățile locale;
- reacții adecvate și la timp față de schimbările din societate;
- perfecționarea nivelului de calificare a pedagogilor, accentul fiind pus pe gândirea strategică și formarea de noi competențe [14].

În acest sens, В. Данильченко consideră că aceste tendințe în dezvoltarea educației contemporane determină noi abordări, pentru a învăța beneficiarul să gândească și să acționeze în circumstanțe noi [13].

În România, tendințele sunt extrem de contradictorii, fiind generate de dorința universităților de a corespunde pieței concurențiale, ca urmare a sporirii ofertelor de la universitățile din exterior, ca rezultat al integrării în UE. Totuși, încă nu s-a conturat un *management strategic* al acestor instituții, capabil să proiecteze pe termen lung viitorul unei universități. Lipsesc studiile profesionale, care să stabilească specificul pieței educaționale la etapa actuală [19].

În opinia noastră, ca rezultat al acțiunilor întreprinse de fiecare țară, cu referire la dezvoltarea durabilă prin învățământ, se observă tendințe în dezvoltare care urmăresc satisfacerea necesităților prezentului, fără a compromite posibilitatea generațiilor viitoare în acest sens.

b) Tendințe la nivel național

Pentru a gândi și a acționa prospectiv, este important de a analiza tendințele de dezvoltare a societății și a problematicii educației, precum și relația dintre instituțiile de învățământ și piața muncii în Republica Moldova. Această analiză este determinată de necesitatea de a identifica strategiile de echilibrare a decalajului dintre ceea ce pregătește instituția de învățământ și cerințele pieței muncii, precum și planificarea strategică în evitarea acestuia în viitor.

În anul 2000, Republica Moldova a elaborat *Strategia Națională Pentru Dezvoltare Durabilă „Moldova XXI”*, cu recomandări concrete de dezvoltare a țării pentru perioada 2001-2020. Obiectivul principal stipulat în *Strategie...* este „*bunăstarea, sănătatea și educația societății în corelație cu cerințele de conservare și regenerare a resurselor naturale, precum și cu garanțiile pentru generațiile viitoare* [9. cap.VIII, p.2].

Cu referire la *direcțiile strategice ale dezvoltării durabile în domeniul educației* optimizarea actualei situații precare a învățământului obligatoriu în teritoriu. După gradul de importanță, garantarea reală a accesului egal la educație echivalează cu alegerea corectă a obiectivelor strategice de dezvoltare durabilă [9. cap.VIII, p.3-4].

În acest sens, *Codul educației* [8. art. 5. Misiunea educației] și *Regulamentul cu privire la organizarea formării profesionale continue* propun facilitarea integrării sociale a persoanelor în concordanță cu aspirațiile lor profesionale și sociale, sau, altfel spus, la necesitățile pieței muncii.

Având în vedere abordarea sistemică a problematicii învățământului superior (provocări ale societății și ale pieței muncii), managementului performanței presupune realizarea scopurilor comune ale beneficiarilor educației și ale instituției de învățământ, precum și dezvoltarea durabilă a societății.

Astăzi, Republica Moldova se află în proces de sincronizare cu Uniunea Europeană (UE) în încercarea de a aplica standardele UE cu privire la calitatea învățământului și structurile organizaționale. *Strategia învățământului superior din Republica Moldova în contextul Procesului Bologna* [11] se referă la faptul că învățământul superior poate asigura, direct și indirect, progresul întregii societăți. Într-o epocă, în care informația și cunoașterea devin factorii principali ai dezvoltării, este de așteptat ca importanța universităților să crească. Din aceste considerente, învățământul trebuie privit ca un factor strategic de dezvoltare și de ieșire din criză.

Principala provocare, căreia învățământul din RM trebuie să-i facă față, este tensiunea dintre nevoile societății și obiectivele educației. Această tensiune nu este nouă. Universitățile se văd nevoite să conteste dominanța științei, care cedează locul „societății riscurilor”, așa cum riscurile mediului ambiant cresc mai rapid, decât beneficiile progresului social și tehnic [12].

Astăzi, tot mai mult, apare tendința de dezvoltare la un nivel de performanță și productivitate superioară, în situația în care necesitatea obligă la inovare și schimbare. Universitățile se confruntă cu necesitatea de a identifica nevoile realiste ale lumii și de a-și orienta eforturile de cercetare și formare în vederea soluționării acestora. O asemenea integrare nu se referă doar la pregătirea specialiștilor ceruți de nevoile practice, ci și de a răspunde nevoilor de aplicare a cunoașterii în mediul socio-economic, mediu orientat spre dezvoltarea durabilă. Optimizarea învățământului universitar devine o strategie esențială a dezvoltării durabile. Fenomenele sociale ale secolului XXI impun necesitatea aplicării conceptelor și politicilor educaționale, astfel încât resursele umane să contribuie

la intensificarea procesului de schimbare la nivel național, dar și să facă față provocărilor globalizării.

În acest sens, demersul implementării obiectivelor strategice propuse în Sistemul Educațional din Republica Moldova prezintă un șir de documente oficiale în vederea optimizării și planificării procesului educațional.

Analizând realizarea obiectivelor strategice ale Procesului de la Bologna în țara noastră, putem confirma că Republica Moldova reușește parțial să alinieze sistemul național de educație la standardele Uniunii Europene. Această afirmație poate fi argumentată prin faptul că promovarea dimensiunii europene în învățământul superior este în strânsă legătură cu mentalitățile, investițiile, schimburile culturale modeste între instituțiile universitare din Republica Moldova și țările Uniunii Europene – toate acestea constituie impedimente, destul de însemnate, în realizarea acestui obiectiv strategic.

Investițiile în sistemul de educație, la fel de modeste și cu impact minim, atât în dotarea tehnico-materială a instituțiilor de învățământ superior, cât și în formarea abilităților profesionale ale cadrelor didactice, permit mai puțin promovarea mobilității studenților și a cadrelor didactice. În această ordine de idei, universitățile, pe de o parte, întâmpină o serie de probleme pentru a face față cerințelor societății, realizând parțial anumiți pași în soluționarea acestora atât prin tendințele și aspirațiile ce și le propune, cât și prin realizarea tendințelor generale ale educației. Încă se mai observă un decalaj dintre oferta universității și cererea pe piața muncii [5, p.11-13].

În opinia noastră, cel mai important pas spre o dezvoltare echilibrată a instituțiilor de învățământ superior este orientarea de marketing a acestora, ce poate fi realizată printr-o cercetare atentă a pieței educaționale și prin adaptarea la cerințele acesteia sau, dimpotrivă, prin identificarea unor nișe de pornire în direcția influențării pieței muncii pentru schimbare. Astfel universitățile au posibilități de a restabili unitatea culturii, dar totdeauna expuse riscului, pentru că se recrează neîncetat atât prin reforme, cât și prin cercetare.

Pe lângă multitudinea de reforme realizate în Republica Moldova, cu privire la învățământul universitar, **reforma curriculară** asigură o reală și semnificativă deplasare de accent, de pe dimensiunea informativă pe cea formativă a procesului de învățământ atât la nivelul discursului teoretic, cât și la nivelul praxisului educațional. Noua viziune curriculară nu mai centreează acțiunea educațională pe conținuturi (așa cum se întâmpla în instruirea tradițională, conținuturile fiind considerate vectori principali în instruire), ci pe formarea de *competențe educaționale*. Finalitatea acestei abordări constă în determinarea caracterului funcțional al achizițiilor studenților, care vor fi aplicate în contexte noi, sau diferite situații problematice. În contextul educațional actual, „a ști” nu mai este un scop în sine, ci un mecanism care asigură premisele pentru „a ști să faci”, „a ști să fii”, „a ști să conviețuiești” și „a ști să devii”. Este evident că între aceste dimensiuni ale personalității există multiple interacțiuni, ele formând, practic, un tot întreg [2, p.43].

Măsurile de reformă ale educației se impun din nevoia de adaptare a învățământului la schimbările sociale, politice și economice din ultima perioadă, în general, și ca răspuns la evoluția științelor educației și a psihologiei învățării, în particular. În acest sens, în Republica Moldova, se atestă o tendință a tineretului pentru studii universitare. Tineretul studios acordă prioritate următoarelor domenii:

- *științelor economice și financiare* (tendințe ale beneficiarilor educaționali ce-și leagă speranțele de o îmbunătățire substanțială a situației economice personale și a țării);
- *jurisprudenței* (tendințe ale beneficiarilor educaționali interesați de ideea edificării unui stat de drept nu doar cu o conotație simbolică, de drept politic, ci și una materială și vitală);
- *limbilor moderne* (tendințe ale beneficiarilor educaționali, orientați spre colaborare internațională și pentru lărgirea spațiului de referință socială).

Orientarea profesională realizată de societate atestă un decalaj dintre cerințele pieții și oferta universitară, în special, pentru anumite domenii. Această situație necesită reforme sau revizuiți în politici educaționale, în corespundere cu cerințele societății.

Totodată, sursele statistice [4, p.241] prezintă un decalaj între numărul de absolvenți și tendința de angajare în câmpul muncii. Acest decalaj este un argument ce prezintă lipsă de politici ce ar soluționa problema creată.

Ca rezultat al analizei *problemelor-cheie pe piața forței de muncă*, s-a observat necesitatea identificării unor noi soluții atât pe termen mediu, cât și pe termen lung.

În realitate, deși „toată lumea recunoaște eficacitatea pieții ca instituție socială de valorificare a energiilor umane și de satisfacere a nevoilor umane, mecanismele sale nu pot să facă față problemelor globale, care cer abordare pe termen lung sau implică măsuri de distribuție” (energie, mediu, cercetare fundamentală, echitate) [4, p.8].

Pe de altă parte, „forțele pieței pot avea efecte secundare periculoase, deoarece nu se bazează pe interesul general”. Aceste „forțe” trebuie raportate la mecanismele democrației, care le poate transforma în „instrumente ale acțiunii politice”, deschise intervenției publice, în intenția rezolvării problemelor globale.

În baza unui studiu, realizat de Biroul de informare [9, p.8], cu referire la pregătirea beneficiarilor educaționali ca viitoare resurse umane și tendințele de pe piața muncii, s-a subliniat nevoia:

- flexibilității în furnizarea cursurilor (ex: module pentru dezvoltarea unei singure competențe);
- implementării de programe de formare a formatorilor;
- informării cu privire la tendințele de dezvoltare economică la nivel local, regional, național și la evoluția pe piața forței de muncă;
- promovării de campanii de informare a angajatorilor cu privire la oferta de formare și la beneficiile pe care le pot avea, folosind personal bine pregătit;

- desfășurarea de campanii publice de promovare a necesității participării angajaților la formarea profesională continuă;
- revizuirea politicii educaționale în raport cu piața muncii;
- formarea la absolvenți a acelor competențe care vor asigura adaptabilitatea și găsirea unor soluții de angajare în câmpul muncii.

În accepțiunea noastră, pentru a avea în permanență o imagine cât mai reală a pieței formării, este esențial să se realizeze studii cu privire la tendințele de pe piața muncii. Un rol important în acest sens îl are Agenția Națională pentru Ocuparea Forței de Muncă și Consiliul Național de Formare Profesională a Adulților împreună cu Comitetele Sectoriale. Astfel, identificăm atât corespunderea pregătirii beneficiarilor educaționali cu cerințele pieței muncii, cât și anticiparea cerințelor prin planificarea finalităților predictive, luarea deciziei etc..

În organizarea sistemului de învățământ superior, cadrul calificării universitare, asigurarea calității și acreditarea dețin o poziție strategică. De modul în care acestea sunt definite, în termeni conceptuali și procedurali, de modul combinării lor, depind performanțele interne și externe ale învățământului superior.

Compatibilizarea specializărilor, a sistemului de pregătire și a programului de învățământ necesită o analiză și o evaluare de fond a infrastructurii pentru învățământ și cercetare, a resurselor umane înalt calificate și a strategiei naționale de pregătire a personalului calificat pe termen mediu și lung.

În concluzie menționăm că atât tendințele internaționale, cât și cele naționale confirmă importanța cadrului instituțional în sistemul educațional pentru intensificarea demersurilor în vederea axării pe o *pedagogie prospectivă*. Deși majoritatea țărilor din Uniunea Europeană promovează domeniul prospectiv drept unul prioritar, nu au stabilit încă sarcinile și competențele referitoare la aceasta, ci se axează, în mod esențial, doar pe un singur element al educației prospective – planificarea anticipată.

Este important de a asigura dezvoltarea personalității eficiente, capabile de a se integra direct în viața socială fără mari dificultăți.

Respectiv, dezvoltarea durabilă este percepută drept „dezvoltarea ce acoperă necesitățile prezentului, fără a compromite posibilitatea generațiilor viitoare de a-și acoperi propriile nevoi” [6, p. 14]. Prin urmare, modul de dezvoltare a lumii contemporane este dependent, în mare măsură, de modul în care educația poate să satisfacă cerințele acestei dezvoltări.

Bibliografie

1. Berger G. Omul modern și educația sa. Psihologie și educație. București: Ed. Didactică și Pedagogică, 1973. 101 p.
2. Dave R.H. Fundamentele educației permanente. Paris: IPE, traducere de P. Mureșan și S. Ștefănescu-Prodanovici. București: EDP, 1991. 430 p.

3. Воробьев Г.Г. Школа будущего начинается сегодня, Москва: Просвещение, 1991. 237 с.
4. Forța de muncă în Republica Moldova. Ocupare și Șomaj. Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova. Chișinău: „Tipogr. Centrală” 2009. 317 p.
5. Lungu V. Adaptarea ofertei educaționale la dinamica pieții muncii. În: Conferința științifică cu participare internațională. Creșterea impactului cercetării și dezvoltarea capacității de inovare. 21-22 septembrie 2011. Rezumatele comunicărilor, științe sociale Vol.II.. Chișinău: Ed.CEP USM. 2011, pp. 11-13.
6. Popa V. Viziunea strategic asupra dezvoltării performante a învățării. În: Managementul performanței. Note de curs (sinteze). Târgoviște: Universitatea Valahia, iunie 2008. p. 1-24.
7. Vali I. Profesorul – o analiză multireferențială. În STUDIA UNIVERSITATIS. Revista științifică a Universității de Stat din Moldova, nr.9. Chișinău: CEP USM, 2007. p.109-112.
8. Codul educației Nr. 152 din 17.07.2014 Publicat: 24.10.2014 În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova 23.11.2014, nr. 319-324 art Nr : 634.
9. Bordeianu S. Forța de muncă. În Buletin de informare nr. 5, Chișinău, 2001. 97 p.
10. Strategia Națională Pentru Dezvoltare Durabilă „Moldova XXI”, cap VIII; 129 p.
11. Strategia Învățământului superior din Republica Moldova în contextul Procesului Bologna, Chișinău, 2004. 15 p.
12. Strajeri M. L. Învățământul superior românesc și necesitatea schimbării. În: Curier internațional, 24 iunie 2009 Strajeri M- L. curentul.net/.../invatamantul-superior-romanesc-si-necesitatea-schimbarii/.
13. Данильченко В. Проблема развития образования в России в контексте Глобального образования, АЙРЕКС / Пресс-центр/ Электронный журнал «Полемика» / Выпуск 13.
14. Шильман А. Проектирование регионального образовательного пространства на основе геоинформационных технологий [www.depedu.yar.ru/megaproj/ project/proj.doc](http://www.depedu.yar.ru/megaproj/project/proj.doc).
15. Forward Planning in Education in the Member States of the European Union; Results of the EURYDICE Survey. 1999, <http://www.eurydice.org>.
16. Godet Michel. Creating future. Scenario Planning as a Strategic Management Tool. France: Economica, 2006. 369 p.
17. Practical Foresight': www.shapingtomorrow.com.
18. Two decades of reform in higher education in Europe: 1980 onwards Brussels: Eurydice, 2000 196 p. <http://eacea.ec.europa.eu/portal/page/Eurydice/showPresentation?pubid=009EN>.
19. www.gov.ro/upload/articles/101467/pgfinal19-09.pdf RAPORT asupra îndeplinirii prevederilor Programului de guvernare 2005-2008.